

3-aastaste kõne ja selle arendamine

HÄÄLDAMINE

- Laps kasutab oma kõnes tuttavaid 1-2 silbilisi sõnu õiges vältes ja silbistruktuuris.
- Hääldeb õigesti enamikku häälikutest (eranditeks võivad olla *r, s, k, õ, ü*).
- Pikemate sõnade puhul võib esineda sõnade lühendamist (jätab silpe ära).
- Laps suudab kuulmise põhjal eristada kõlalt lähedasi, nt ühe hääliku poolest erinevaid sõnu (*kass – tass; tuul – tool; sall – pall*).

Arendamine

- Arendada tuleks kuulmise järgi sõnade eristamist, mis koosnevad samadest häälikutest, ent sõnad on erinevas vältes või erineva vältekandjaga (nt *kook – kokk, kuri – kuurid*). Eristada saab neid sõnu, mille tähendust laps teab.
- Jätkata tuleks keele- ja huulemängudega: võrreldes 2-aastase lapsega, võiksid need olla keerulisemad ning koosneda näiteks liigutuskompleksidest (keel ülemisele huulele – alumisele huulele – vasakusse suunurka – paremasse suunurka). Ära ei tohiks unustada mängulist momenti: need harjutused võib siduda täiskasvanu jutukesega keelekesest. Nt *Keeleke ärkab hommikul üles, piilub aknast välja* (keel liigub suust välja). *Keeleke sirutab ennast päikese poole* (keel pannakse ülemise huule peale), *et päikesele tere hommikust öelda* jne. VT Valli Vilu raamatut „Pannkoogipidu”!
- Harjutada tuleb pikemate, 3-4-silbiliste ilma kaashäälikuühendita sõnade hääldest, mängu käigus sõnu kasvatades: *koer – koera – koerakene, karu – karus – mari – karusmari*.

SÕNAVARA

- Laps kasutab oma kõnes kõiki sõnaliike (nimi-, omadus-, tegu-, arv-, ase-, määr-, hüüd-, side- ja kaassõnu).
- Kasutab nimisõnu, mis väljendavad tajutavaid objekte, nähtusi.
- Kasutab tegusõnu, mis väljendavad tegevusi, millega laps ise on kokku puutunud.
- Kasutab kõnes värvust, suurust jt hästi tajutavaid tunnuseid tähistavaid omadussõnu.
- Kasutab kõnes mõningaid üldnimetusi (nt *lapsed, riided, söök, loomad*).
- Kasutab tagasõnu (*all, peal, sees, ees, taga*) ruumisuhete tähistamiseks.

Arendamine

- Otstarbekas on aidata kujutlusi ja seeläbi ka sõna tähendusi täpsustada, esitades suunavaid küsimusi, nt *Mida ... teha saab? Kuhu ... pannakse? Millise kujuga/mis värvi/mis maitsega ... on? Kus ... elab? Millest on tehtud ... ?*

- Selles vanuses saab sõnade tähenduse tutvustamisel ja kasutamise harjutamisel kasutada rohkem pilte (lisaks tegevusele ja konkreetsetele situatsioonidele).
- Sõnatähenduse tunnetusliku aluse loomiseks sobivad mitmesugused rühmitamisülesanded. Rühmitada võib objekte, pilte. Rühmitusalus (põhimõte, mille järgi rühmitamine toimub) võib olla esitatud sõna või näidisena, kuid võib olla ka vaba. Eri viisil (välise tunnuse, funktsiooni, elukoha) moodustatud rühmale leitakse nimetus (sõna, sõnaühend, liitsõna). Sobivad ülesanded on näiteks „Neljas liigne” (*Mis ei sobi teistega? Koer, kass, hiir, tuvi. Miks ei sobi?*), rea jätkamine (*auto, buss, lennuk ... valikuks hobune, rong*). Oluline, et rühma moodustamist (rea jätkamist, liigse eraldamist) alati sõnaliselt põhjendatakse!
- Sõnatähenduse arengut tuleks arendada kahes suunas: vaja on nii allrühmade nimetusi (mida saab näiteks väljendada liitsõnaga või sõnaühendiga; nt *õueriided, tüdrukute riided, traksipüksid*) kui ka üldnimetusi (*riided; jalanõud*). Rohkem tähelepanu pöörata just konkretiseerimisele (*söögilaud, köögilaud, mängulaud, õppimislaud*). Aluseks on rühmitamisoskus!
- Sõnalooimeoskuse arendamiseks sobivad nn mõistatamismängud, milles juhitakse lapse tähelepanu sõna tähendusele sõltuvalt selle koostisest (nt *Kas sa tead, mida teeb laulumees? Tantsumees? Millest on tehtud klaasmajad? Vorstipirukas? Mis on täpilise/lillelise kleidi peal?*). Paralleelseselt sõnade tähenduse mõistmisega tuleks kujundada sõnade moodustamist analoogia alusel (nt *Käe peal on käekell. Seinapeal on ... Mütsil on tutt. See on tuttmüts. Mütsil on nokk. See on ...*). Sellised ülesanded saab ühendada rühmitamisülesannetega.

GRAMMATIKA

- Mõistab (st osutab sobivale objektile/pildile või tegutseb õigesti vastavalt kuuldu korraldusele) ja kasutab tuttavas tegevuses ja situatsioonis 3-5-sõnalisi lihtlauseid.
- Kasutab oma kõnes õigesti enamikku käändevorme nende põhitähendustes.
- Kasutab oma kõnes õigesti tegusõna käskivat kõneviisi (nt *Joonista! Istu!*).
- Kasutab oma kõnes õigesti tegusõna kindla kõneviisi olevikuvorme (nt *sõidab, laulavad*).
- Kasutab oma kõnes õigesti tegusõna ma- ja da- tegevusnime (nt *Hakkame mängima; Ei taha mängida*).

Arendamine

- Täiskasvanu suunab last kommenteerima enda ja teiste tegevust, väljendama pildil kujutatud tegevusi lausega.
- Lausete moodustamine analoogia alusel (nt „*ka-mäng*” või matkimismäng: Täiskasvanu: *Pipi paneb mütsi pähe*. Laps: *Pepe paneb ka mütsi pähe* või *Pepe paneb püksid jalga*.)

- Õpetada last moodustama lauseid dialoogis kahe mänguasja vahel (laps ja täiskasvanu vahelduvates rollides).
- Õpetada last vastama küsimustele *Kes? Kuhu? Kus? Kust? Kellega? Millega?* ja neid ise kasutama.
- Õpetada mõistma ja kasutama ruumisuhteid väljendavaid tagasõnu (*peal, all, ees, taga, sees* kõigis vormides). Sobivad asjade peitmise mäng (*Kuhu peidame? Kus on? Kus oli?*), joonistamine, mustri ladumine, konstrueerimine jne koostegevuses või sõnalise juhendi järgi, millele järgneb tegevuse kommenteerimine lapse poolt. Abiks on tegevuse jäljendamine või näidis.
- Õige grammatilise vormi äratundmist saab harjutada verifitseerimisülesannetega (*Kellel on õigus? Pipi: Mul on uued saabas. Nuki: Mul on uued saapad.; Kas Nuki räägib õigesti? Kass söövad.) Soovitav on esitada lisaks lausele ka pilt.*

TEKST

- Laps osaleb dialoogis: esitab küsimusi, vastab vajadusel rohkem kui ühe lausungiga.
- Kommenteerib enda ja/või kaaslaste tegevust tegevuse käigus 1-2 lausungiga.
- Mõistab teksti, mis on seotud tema kogemuse ja tegevusega.
- Loeb peast või kordab järele 1-2-realist luuletust.

SUHTLEMINE

- Laps kasutab erinevat intonatsiooni ja hääle tugevust sõltuvalt suhtluseesmärgist (teatamine, küsimine, palve jm).
- Väljendab oma soove ja vajadusi lausungiga, küsib infot, vastab dialoogis küsimusele.
- Suhtleb aktiivselt tegevuse ja esemelise mängu käigus.
- Räägib endast *mina*-vormis.
- Kasutab nii mõistmisel kui suhtlemisel peale kõne ka mitteverbaalseid vahendeid (žeste, näoilmet, osutamist).

Arendamine

- Täiskasvanu kommenteerib lapse tegevust või vahetut ümbrust, põimides oma juttu küsimusi, pause, st stimuleerib last lauset jätkama, lõpetama.
- Dialoogis on soovitatav lasta lapsel kommenteerida oma tegevust. Eelistada võiks korralduse, mitte küsimuse vormi: *Räägi mulle, mida sa karuda teed.*
- Täiskasvanu palub oma jutustamise käigus lapsel näidata pildil tegelasi vm objekte (täiskasvanu jutustus on lapsele näidiseks, mille alusel laps saab hiljem koostada oma jutu).

- Laps peab täiskasvanu kirjelduse (lühiteksti) järgi ära tundma objekti või pildi (valik mitme hulgast).
- Lasta lapsel jutustada minavormis 2-3 lausega oma hetketegemistest (täiskasvanu küsimuste abil).
- Lasta täiskasvanu jutu järgi või paralleelselt koostada sarnane jutt (2-3 lauset) mänguasja või pildi kohta (Täiskasvanu: *Mul on koer.* Laps: *Mul on kass.* T: *Koer on minu sõber.* L: T: *Koer on pruuni värvi ja pehme karvaga.* L: jne).
- Leppige lapsega kokku mingi märguanne, mis näitab, millal on lapse kord rääkida (nt kasutatakse mängumikrofoni või täiskasvanu pöördub nimepidi *Räägi nüüd sina, Margus.*). Nii soovitatakse kujundada vooruvahetusoskust, st oodata oma rääkimiskorda ja mitte segada teise inimese ütlusele vahele.
- Sobivate ütluste kujundamisel võib appi võtta mängutegelased kui mudelid: üks räägib valesti/sobimatult, teine annab õige näidise: nt Karu Kusti ja Jänes Juta paluvad abi. Kuula, kuidas nad ütlevad siilile. Kusti ütleb: *Too lusikas!* Juta ütleb: *Palun too lusikas!* Kes ütles ilusti, kes valesti?

LUGEMISE JA KIRJUTAMISE ESMASED OSKUSED/ ETTEVALMISTUS

LUGEMISEKS-KIRJUTAMISEKS

- Vaatab üksi ja koos täiskasvanuga pildiraamatuid: keerab lehte, osutab ja kommenteerib pilte.
- Kuulab sisult ja keelelt jõukohaseid etteloetud tekste.
- Eristab kuulmise teel tuttavaid häälikuliselt sarnaseid sõnu üksteisest (nt *tass-kass, pall-sall, tuba-tuppa*), osutades pildile või objektile.

Arendamine

- Ettelugemiseks sobivad lihtsa tekstiga tugevalehelised raamatud, milles pildid vastavad võimalikult täpselt tekstile (nt J. Oro „Muna”).
- On oluline, et sel etapil vastaksid kirjutus- ja kunstitegevuse vahendid lapse käe arengule. Soovitatakse kasutada pehmeid rasvakriite, jämedaid ja pehmemaid kolmnurkseid pliiatseid.

Hilisemat tähtede õppimist soodustab optilis-ruumilise taju arendamine:

* Ühesuguste asjade leidmine esemete hulgast;

- eseme leidmine pildi järgi;
- paarispiltide sobitamine (memoriin);
- pildi ja kontuuri sobitamine;
- terviku äratundmine osa järgi (*Kelle saba? Jne*);

- osade sobitamine tervikpildi juurde (*Kellele, millele kuulub?*);
- vigade leidmine pildilt;
- pildi ja lihtsamate puslede kokkupanek;
- lotomängud;
- kujundite ja mustrite ladumine näidise järgi.

* Foneemikuulmise arendamiseks sobivad nn tähelepanumängud, kus laps peab reageerima tegutsemisega signaalile, milleks on üksikhäälik, diftong, silp või sõna (nt *Lapsed on mängult jänkupojad, kelle nimed I, U ja E. Kuula, keda ema koju kutsub? Kes peab koju jooksma?*).

Koostanud: Liisa Vels, logopeedia II kursuse magistrant

Kasutatud materjalid:

M. Hallap, M. Padrik. 2008. *Lapse kõne arendamine*. Tartu Ülikooli Kirjastus

TÜ õppekava arenduskeskus. 2006. *Valdkond: KEEL JA KÕNE*